

OBREDNE, NABOŽNE IN MRLIŠKE PESMI V PREPLETU Z LJUDSKIM IZROČILOM

DRAGO KUNEJ

Članek izhaja iz raziskav pri skupnem madžarsko-slovenskem projektu in predstavlja spoznanja študij, še posebej v povezavi z osrednjo tematiko, tj. mrtvečimi pesmimi v Prekmurju in Porabju. Mrtveče pesmi in tudi nekatere druge obredne in nabožne pesmi so bile do nedavnega deležne manjše pozornosti folkloristov in etnomuzikologov, zato so predstavljena nekatera spoznanja, nastala pri projektnej delu in ob širšem premisleku o obrednih, nabožnih in mrliških pesmih ter njihovem prepletanju z ljudskim izročilom.

Ključne besede: mrtveče pesmi, religiozno, smrt, pesmarice, Prekmurje in Porabje, obsmrtni in pogrebni obredi, ljudske pesmi

The paper is based on the research carried out in the framework of a joint Hungarian-Slovenian project and presents the research results, especially in relation to the central research topic – dirges in Prekmurje and the Rába Valley. Previously, dirges and some other ritual and religious songs received scant attention from folklorists and ethnomusicologists. The paper thus presents some findings achieved by the project work and some broader insights into the ritual, religious and funeral songs, and the way they are interwoven with folk tradition.

Keywords: dirges, religious, death, songbooks, Prekmurje and Rába Valley (Porabje), funeral rituals, folk songs

UVOD

V tematsko zasnovanem zvezku revije *Traditiones* so razprave, ki obravnavajo mrtveče pesmi, širše pa tudi obredne, nabožne in mrliške pesmi, ter so nastale v povezavi s skupnim slovensko-madžarskim projektom. Zato je uvodoma najprej predstavljena projektna raziskava in njena spoznanja, še posebej v povezavi z osrednjo tematiko raziskovanja, nato pa sledi pregled spoznanj drugih študij o obrednih, nabožnih in mrliških pesmih ter petju in glasbi ob slovesu od pokojnika.

Poglobljeno raziskavo mrtvečih pesmi, pa tudi nekaterih drugih obrednih in nabožnih pesmi, je omogočil čezmejni slovensko-madžarski projekt *Spomini religioznega v arhivih ljudske glasbe*.¹ Potekal je v sodelovanju Glasbenonarodopisnega inštituta Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (GNI ZRC SAZU) in Muzikološkega inštituta Madžarske akademije znanosti med letoma 2016 in 2018. Pri projektu smo se slovenski raziskovalci želeli usmeriti v tisto izročilo nabožnih in obrednih pesmi v Prekmurju in Porabju, ki je bilo v dosedanjem znanstvenem preučevanju pogosto spregledano in se na teh geografsko mejnih in zgodovinsko prepletenih območjih povezuje z madžarskim izročilom.

¹ Raziskovalni projekt *Spomini religioznega v arhivih ljudske glasbe* (N6-0044 in NKFIH SNN 117057) sta sofinancirali Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna in Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA, Budimpešta, Madžarska) kot vodilna agencija.

Na podlagi analize arhivskega gradiva v GNI ZRC SAZU smo se odločili za podrobnejšo obravnavo posebne vrste obrednih mrliških pesmi z versko vsebino, to so mrtveče pesmi, ki so se ohranile le v Prekmurju in Porabju, kjer so jih kantortji in pogrebni pevci praviloma peli s pisnih predlog.

Raziskave so skušale odgovoriti predvsem na naslednja vprašanja: kako pogosto so se z mrtvečimi pesmimi raziskovalci že srečali pri terenskem raziskovanju in koliko mrtvečih pesmi je dokumentiranih v arhivu GNI, koliko so se folkloristi in etnomuzikologi posvečali preučevanju mrtvečih pesmi in do kakšnih ugotovitev so pri tem prišli, kakšna je bila vloga mrtvečih pesmi v obsmrtnih šegah in med pogrebnim obredom, kateri so bili viri oz. pisne predloge, ki so jih imeli pevci, ter kdo so bili njihovi izvajalci in kakšna je bila njihova vloga pri petju mrtvečih pesmi. Arhivske in druge vire smo želeli dopolniti tudi z novim gradivom, zato smo v času projekta izvedli več terenskih raziskav, ki so bila usmerjene predvsem v osvetlitev tematike konteksta mrtvečih pesmi, saj je bilo področje dozdaj slabše raziskano.

RELIGIOZNO V ARHIVIH LJUDSKE GLASBE

Raziskave² so se oprle na predpostavko, da ima ljudsko glasbeno izročilo Prekmurja in slovenske manjšine v Porabju na Madžarskem specifične povezave z madžarskim izročilom, zato nabožnih in obrednih pesmi na tem geografsko mejnem in kulturno-zgodovinsko prepletenem območju ni mogoče raziskovati brez poglobljenega sodelovanja raziskovalcev in recipročnih znanstvenih razumevanj. Podrejenost madžarski cerkveni upravi in ogrskim fevdalcem od srednjega veka je do 1. svetovne vojne močno zaznamovala slovensko cerkveno in ljudsko nabožno pesemsko in glasbeno izročilo na tem območju. Tako evangeličanske kot katoliške skupnosti so ustvarile številne pesmarice. Po eni strani sta liturgija in nadnarečni jezik omogočila, da so liturgične pesmi prešle v obredne, po drugi strani so te prakse vse do sredine 20. stoletja ohranjale tradicionalne jezikovne, semantične in glasbene elemente. Glasbene in druge transformacije so v verskih ustanovah in v ljudskem obredju praviloma počasnejše, zato jih lahko opazujemo kot fenomen razkrivanja zgodovinskih plasti. Preučevanje nabožnih in obrednih pesmi omogoča tako zgodovinski pogled v folklorno glasbeno gradivo in definira obstoj arhaičnih modusov ter kulturnih in zgodovinskih motivov, ki jih lahko smiselno razširimo tudi na druge pesemske zvrsti in pojave. Projekt je bil zato specifičen v raziskovanju segmenta slovenskega glasbenega izročila z novo perspektivo in z inovativnim pristopom znanstvenega raziskovanja in sodelovanja.

Raziskovalci so se pri delu opirali na slovenske pisne in zvočne arhivske dokumente, primerjalno arhivsko gradivo madžarskih raziskovalcev in gradivo, ki je bilo zbrano med terenskim raziskovanjem v Prekmurju in Porabju v času izvajanja projekta. Cilji projekta

² Predstavitev projekta se deloma opira na besedilo, nastalo ob prijavi projekta, in poročilo o delu, ki so ga pripravili koordinator projekta Drago Kunej s sodelujočimi raziskovalkami Marijo Klobčar, Rebeko Kunej, Marjeto Pisk in Uršo Šivic.

so bili predvsem preučiti in analizirati že poznano arhivsko gradivo ter ga nadgraditi in dopolniti s terenskim zbiranjem in raziskovanjem, nato pa raziskovalne izsledke in gradivo predstaviti javnosti v različnih publikacijah in na javnih dogodkih.

Na podlagi podrobnega pregleda arhivskega gradiva so se izostrile tri skupine obrednih pesmi – mrtveče pesmi, kolednice in ljudske molitve –, na katere bi se lahko zaradi razširjenosti in prepletanja v slovenski in madžarski kulturi osredinili v skupnih raziskavah in primerjalnih znanstvenih analizah. Za primerjalne študije smo izbrali posebno vrsto obrednih mrliških pesmi, mrtveče pesmi, ki so ponujale najširšo možnost skupnega raziskovanja, poleg tega pa so bile v dosedanem znanstvenem preučevanju slabo raziskane.

Pri projektu je bilo še posebej uspešno terensko raziskovanje, saj je bilo izvedeno obširnejše skupno večdnevno terensko snemanje raziskovalcev obeh partnerskih ustanov, ki je preseglo jezikovne ločnice in kulturne specifičke, poleg tega pa še večdnevna usmerjena terenska raziskovanja sodelavcev GNI ZRC SAZU. Zbrano in digitalizirano je bilo tudi razmeroma obsežno rokopisno, tiskano in drugo gradivo o raziskovani tematiki. Pri tem se je pokazalo, da je tega gradiva med ljudmi v Prekmurju in Porabju več, kakor smo sprva predvidevali, zato ga v času triletnega projekta ni bilo mogoče v celoti zbrati, dokumentirati, digitalizirati in raziskati. Raziskave in terensko delo se zato nadaljujejo tudi po koncu projekta.

Projekt je spodbudil zanimanje za preučevano tematiko tudi pri nekaterih drugih slovenskih ustanovah, npr. pri Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti. Gradivo je bilo digitalizirano in omogočen je bil javni dostop do redkega gradiva, ki ga ustanove hranijo, kot so npr. pesmarice *Mrtvecsne peszmi, stere szo szti sztári píszm vküp pobráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na szvetloszt dáne* (Sijarto 1796) in *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi* (Kardoš 1929).

Objavljene razprave in izvedena predavanja so predstavila prva spoznanja in rezultate raziskav. Poleg tega so raziskovalne dejavnosti, ki jih je spodbudil projekt, raziskovalcem odprle možnosti za številna nova področja preučevanja, ki so dozdej ostajala obstranskega pomena in ki so pripeljala do novih spoznanj. Ta so še posebej očitna pri poznavanju mrtvečih pesmi.

MRTVEČE PESMI

Mrtveče pesmi so posebne pesmi z versko vsebino, ki so jih v Prekmurju in Porabju peli pri bedenju ob mrliču, predvsem pa pri posamičnih delih pogrebnega obreda. Gre za večkitične žalostinke, ki so domnevno nadomestile narekanje in so se ohranile le na tem slovenskem območju; vsebinsko sodijo med pesmi slovesa, v katerih se pevci (pogosto so to kantorji oz. organisti) v imenu pokojnika poslovijo od vsakega v hiši, pri tem pa izražajo željo po medsebojnem odpuščanju, da bi bil pokojniku omogočen dostop do večne sreče (Pisk 2018: 27; prim. Klobčar 2002: 17, 21). Religiozna vsebina pesmi poudarja vero v posmrtno življenje in s tem lajša svojcem slovo od pokojnika.

Mrtveče pesmi so praviloma peli s pisnih predlog. Tiskane zbirke mrtvečih pesmi so od konca 18. stoletja izhajale tako na pretežno slovensko govorečem območju v Kraljevini Ogrski, ki danes ustreza območju Porabja in Prekmurja, pa tudi v madžarskih mestih; ob tem pa so nastajale tudi številne rokopisne pesmarice s podobnim repertoarjem:

Rokopisne pesmarice mrtvečih pesmi so nastale kot 1) zapis repertoarja najpogosteje izvajanih pesmi, ki jih je zapisovalec – pogosto organist – potreboval pri svojem delu, in kot 2) prepis pesmi iz predhodnih rokopisnih ali tiskanih pesmaric: v tem primeru je prepisu botrovalo pomanjkanje dostopnih pesmaric ali denarja za nakup tiskane pesmarice. (Pisk 2018: 26)

Zanimanje folkloristov in etnomuzikologov za mrtveče pesmi se je pojavilo razmeroma pozno, šele ob prvem stiku s temi pesmimi na terenu. Čeprav so bile prve pesmarice s tiskanimi besedili mrtvečih pesmi objavljene že precej zgodaj (najstarejša pesmarica, ki vsebuje samo mrtveče pesmi, je iz leta 1796), so bile te pesmi sprva deležne majhne pozornosti raziskovalcev. Kakor je bilo ugotovljeno o dosedanjih raziskavah mrtvečih pesmi, sta bili glavni oviri pri etnomuzikološkem raziskovanju pomanjkanje podatkov »o glasbeni ravni te pevske prakse in odsotnost njihovih melodij v tiskanih in rokopisnih virih« (Šivic 2019a: 60–61). Tudi Zmaga Kumer, ki je med prvimi in tudi največkrat pisala o mrtvečih pesmih, je svoj prvi članek o besedilih teh pesmi in njihovi vlogi v pogrebnem obredu zasnovala šele na podlagi terenskih izkušenj iz Prekmurja leta 1958, ko so sodelavci GNI ZRC SAZU tudi prvič posneli nekaj mrtvečih pesmi na magnetofonski trak; to so najstarejši posnetki teh pesmi pri nas.³ Med obsežnejšim terenskim raziskovanjem v Porabju leta 1970 so sodelavci inštituta posneli mrtveče pesmi še trikrat, pri čemer so poleg pesemskih vsebin prvič dokumentirali tudi nekaj podatkov o virih, iz katerih so pevci peli te pesmi in vlogi pesmi v pogrebnem obredu (več Šivic 2019a). Posebno vrednost pa imajo posnetki mrtvečih pesmi, ki jih je leta 1966 v Prekmurju posnel France Cigan; dokumentiral je 22 mrtvečih pesmi (pogosto sicer le prve kitice) v izvedbi pogrebnih pevcev, t. i. *dijakov*, poleg tega pa tudi spremljajoče podatke o funkcijskem mestu pesmi v pogrebnem obredu ter o vlogi izvajalcev in virih, iz katerih so pevci peli.

Predvsem prva srečanja z mrtvečimi pesmimi na terenu so na sodelavce inštituta naredila vtis, saj so pesmi spoznali za drugačne od tistih z drugih slovenskih območij; zato so posamične pesmi pozneje uvrstili v nekatere tiskane objave (npr. Kumer 1975: 551–552, 2003: 141–143). Posamične mrtveče pesmi so bile objavljene tudi na zvočnih nosilcih, najprej na gramofonski plošči, ki so jo pripravili sodelavci inštituta (B. n. a. [1967?]), nato še na zgoščenki s prekmurskim pesemskim izročilom (Klobčar idr. 2010).

³ Josip Dravec v obsežni zbirki pesmi iz Prekmurja (1957) mrtvečih pesmi ni objavil, je pa omenil petje pri mrliču »iz posebne knjige«, ki jo je v opombi navedel kot pesmarico *Mrtvečke pesmi* (Sijarto 1796).

Mrtveče pesmi in njihovo mesto v obsmrtnih in pogrebnih obredih so do neke mere sicer pritegnile pozornost raziskovalcev, vendar pa vloga njihovih nosilcev (predvsem kantorjev in pogrebnih pevcev) ni bila obravnavana.⁴ Zato so se terenske raziskave v čezmejnem projektu pogosto usmerile prav v to problematiko in prinesle nova spoznanja o kontekstih izvajanja mrtvečih pesmi (Šivic 2019b).

Nekatera spoznanja, nastala v projektih raziskavah, so bila objavljena že med trajanjem projekta. Ti prispevki so se posredno ali neposredno usmerjali k osrednji temi, tj. k mrtvečim pesmim in njihovi interpretaciji, poznejše študije, ki so jih pogosto spodbudila opažanja pri projektne delu, pa so obravnavale obredne, nabožne in mrliške pesmi ter glasbo na pogrebih v širši perspektivi in različnih kontekstih.

OBREDNE, NABOŽNE IN MRLIŠKE PESMI V RAZLIČNIH OBJAVAH IN KONTEKSTIH

V preučevanje tiskanih in rokopisnih pesmaric mrtvečih pesmi, ki so jih uporabljali kot vire za izvajanje teh pesmi, se je v projektne raziskavi posebej usmerila Marjeta Pisk. V članku »Zbirke »mrtvečih pesmi«: Iz rokopisnih v tiskane zbirke ali obratno?« je primerjala različne tiskane izdaje in ponatise pesmaric z rokopisnimi zbirkami in pri tem ugotovila:

Ohranjeni rokopisni zvezki izkazujejo večjo kontinuiteto stabilnosti in ohranjanja pesemskega repertoarja kot tiskane izdaje, katerih avtorji so s prevajanjem nemških, latinskih in predvsem madžarskih pesmi sprva želeli uvajati nove pesmi, na začetku 20. stoletju pa je prevladal recepcijski vidik in so se odločali za natis pesmi, ki so jih ljudje že poznali ter so jih pevci in organisti potrebovali kot pomoč pri petju na pogrebih. [...] Zaradi kompleksnosti problematike in pomanjkanja dostopnih virov ostaja vprašanje prehajanja pesmaric »mrtvečih pesmi« iz rokopisne v tiskano tradicijo in obratno še vedno ne povsem pojasnjeno. (Pisk 2018: 30)

V prispevku »Rokopisne pesmarice – med religioznim in ljudskim« je raziskavo tematsko razširila na rokopisne pesmarice različnih cerkvenih in ljudskih nabožnih pesmi. Ugotovila je, da »rokopisne pesmarice kot preseve spleta družbeno-kulturnih razmerij pogosto nasprotujejo poenostavljenim predstavam o folklori in ljudski glasbi, saj so nekakšen kompromis med tradicionalnim in priučenim, med ustno kulturo in pisno tradicijo«, kljub temu pa so lahko »pomemben vir, ki osvetljuje mnogoplastno in spreminjajočo se strukturo ljudske glasbe« in »dokazujejo razširjenost in rabo pesmi v različnih obdobjih in geografskih prostorih« (Pisk 2019: 86).

⁴ Še največ etnografskih podatkov o mrtvečih pesmi in njihovih izvajalcih v Prekmurju in Porabju je mogoče najti v monografiji Jelke Pšajd *Čez ta prag me bodo nesli, ko zatisnil bom oči: Smrtne šege in pogrebne prakse Pomurja in Porabja* (Pšajd 2017).

Raziskave mrtvečih pesmi je Urša Šivic (2019b) v drugem prispevku »Vloga ljudskih kantorjev in pogrebnih pevcev v prekmurskem in porabskem prostoru« v okviru projektne raziskave razširila in nadgradila ter preučevanje usmerila predvsem na nosilce glasbenih aktivnosti, na delovanje kantorjev in pogrebnih pevcev pri bogoslužju in pogrebih ter na njihovo širšo vlogo in pomen v skupnosti.

Na glasbene izvajalce se je v raziskavi »Organ Accompaniment Practices of Uneducated Cantors in Small Villages of the Carpathian Basin« (Prakse orgelske spremljave pri nešolanih kantorjih v vasich Panonske nižine) usmeril tudi vodja madžarskih raziskovalcev v projektu Pál Rihter (2019) ki je preučeval načine orgelskega igranja in spremljave nešolanih cerkvenih glasbenikov. Ti so navadno del skupnosti majhnih vasi v vzhodni Srednji Evropi in pogosto niso del cerkvene hierarhije. Rihter ugotavlja, da se lahko svojevrstna tradicija orgelske spremljave nešolanih kantorjev opira na značilnosti igranja v prejšnjih stoletjih. Zgodovinski viri, ki vsebujejo podobne harmonizacije, so sledi nekdanje razširjenega načina harmonizacije, po drugi strani pa omogočajo tudi antropološko razlago celotnega pojava, da je takšna spremljava rezultat postopnega učenja glasbe, in sicer kot določena raven glasbenega znanja.

Ugotovitev, da so v Porabju mrtveče pesmi občasno še danes vključene v nekatere pogrebe, v Prekmurju pa so jih že povsem nadomestile po funkciji podobne pogrebne pesmi, t. i. žalostinke (Šivic 2019a: 67), kaže na nenehno spreminjanje tudi take glasbene prakse. Kakšna je v splošnem današnja vloga, vrsta in uporaba glasbe na pogrebnih slovesnostih v Sloveniji, je na podlagi terenske raziskave na različnih slovenskih pokopališčih, predvsem mestnih, preučevala Anita Prelovšek. V prispevku »Tradicija ljudskih pesmi v glasbi sodobnih pogrebnih slovesnosti« sklene, da je bila na pogrebih v nedavni preteklosti pogosta predvsem ljudska glasba v izvedbi moških pevskih skupin, danes pa se ta dopolnjuje oz. izmenjuje z različnimi zvrstmi glasbe, kot so umetnostna, filmska in popularna (tudi s podzvrstjo narodnozabavne), in to v izvedbi različnih vokalnih ali inštrumentalnih skupin in solistov. Po eni strani je »izbira glasbe na pogrebih standardizirana z osrednjim prevladujočim repertoarjem, po drugi strani pa je lahko tudi izrazito personalizirana oz. individualizirana, kadar odseva želje svojcev, pa tudi pokojnikovo osebnost in njegova verska in druga prepričanja, značaj, poklic, ljubiteljske dejavnosti ipd.« (Prelovšek 2019: 110).

O vsebinah nabožnih in legendarnih ljudskih pesmi na Slovenskem piše Maruša Brozovič (2019) v razpravi »Smrt, vnebovzetje in vloga Božje Matere Marije v verski tradiciji ter slovenskih legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih«. V razpravi predstavi motiv Marijine smrti in vnebovzetja ter njeno novo vlogo v nebesih, kjer vedno usmiljeno pomaga vernikom. Pri tem jasno pokaže na izvir verskih motivov v zgodnjekrščanskih apokrifnih delih; ti motivi se pojavljajo tudi v nekaterih slovenskih nabožnih in legendarnih ljudskih pesmih.

Odnos do Judov, izpričan v slovenskem ljudskem izročilu in v izbranih delih slovenske rokopišne tradicije, med drugim razkriva Irena Avsenik Nabergoj v članku »Posebnosti

judovskih žalostink in žalnih obredov v protijudovskem okolju«. Ugotavlja, da slovenske ljudske pesmi, ljudske molitve in stari rokopisi (npr. *Poljanski rokopis*) nazorno kažejo širjenje negativne podobe Judov med ljudmi, ki pa »najverjetneje ne izražajo toliko specifično slovenskega negativnega odnosa do Judov, temveč bolj evropski protijudovski sentiment« (Avsenik Nabergoj 2019: 43), saj gre pogosto za prevode ali priredbe besedil iz drugih evropskih jezikov. Pri tem poudarja, da bi bilo treba raziskati predvsem, kako so podobe »hudobnih« Judov predstavljene v slovenskih ljudskih molitvah, saj gre za skoraj povsem neraziskano področje, medtem ko so se raziskovalci problematike Judov v slovenski ljudski pesmi že dotaknili (prim. Kumer 1997, 1999; SLP 3. 1992). Članek je sicer vsebinsko zasnovan veliko širše in avtorica z intertekstualnimi primerjavami med različnimi kulturami in verstvi odkriva posebnosti judovskih žalostink za umrlimi in judovskih žalnih obredov. Ti so izpričani v žalostinkah *Svetega pisma* in v posvetopisemskih judovskih virih, na antičnih judovskih nagrobnih napisih, v tradicionalnih judovskih verskih praksah žalovanja, v srednjeveških judovskih literarnih tradicijah spomina na mučence in v komemoracijah za žrtvami holokavsta v moderni judovski poeziji.

Raziskave posebne oblike nabožne glasbe se je lotil Jane Weber (2019), ki je preučeval nabožne skladbe Charleyja Pattona, posnete na gramofonskih ploščah⁵ med letoma 1929 in 1934. Weber ugotavlja, da gramofonski posnetki dobro dokumentirajo repertoar in izvajalsko prakso Charleyja Pattona, podrobno predstavi celotno diskografijo izvajalca in poudari, da je Patton zlahka prehajal ločnico med nabožnim in posvetnim, pri čemer je bil pogosto glasbeno najprepričljivejši prav v izvedbah nabožne glasbe (spiritualov in gospelov).

SKLEP

Čeprav so mrtveče pesmi zaradi izjemnosti v slovenskem prostoru in posebne vloge v obsmrtnih šegah in pogrebnem obredju pri raziskovalcih zbudile zanimanje že kmalu po tem, ko so jih leta 1958 sodelavci GNI ZRC SAZU prvič slišali med terenskimi raziskovanji v Prekmurju in Porabju, niso bile deležne celovitejše raziskave ali predstavitve. Nekaj pesmi je bilo tudi zvočno posnetih, dokumentirani so bili osnovni podatki o mestu in vlogi pesmi v pogrebnem obredu, manj pa je bilo usmerjenosti v izvajalce in pisne vire, ki so jih pevci uporabljali pri petju. Šele raziskave v okviru projekta *Spomini religioznega v arhivih ljudske glasbe* so prinesla poglobljena spoznanja o teh pesmih: podrobneje so bile raziskane tiskane in rokopisne pesmarice, iz katerih so peli kantorji in pogrebni pevci, analizirane so bile osnovne značilnosti glasbene podobe mrtvečih pesmi, pozornost je bila usmerjena tudi v preučevanje vloge kantorjev in pevcev v obsmrtnih šegah, pogrebnih obredih in bogoslužju.

⁵ Nekatere študije posnetkov z gramofonskih plošč z 78 o/min, ki so lahko izjemen vir za folkloristične in (etno)muzikološke raziskave, so bile opravljene tudi že za slovensko (ljudsko) glasbo (prim. Traditiones 2014; Kunej in Kunej 2016), pri čemer pa je bila nabožna glasba obravnavana le izjemoma (Kunej 2014).

Projektno delo je omogočilo tudi usmerjeno terensko raziskovanje, med katerim je bilo posnetih skoraj 2350 minut zvočnega in avdio-vizualnega gradiva; tako smo dokumentirali nad 130 pesemskih enot. Vse gradivo smo arhivsko obdelali in zaščitili, digitalne kopije pa so razpoložljive za preučevanje in analizo. V okviru projekta je bil posebne pozornosti deležen tudi magnetofonski trak s presnetki mrtvečih pesmi,⁶ ki jih je leta 1966 v Prekmurju posnel France Cigan: ti presnetki so tehnično zelo slabe kakovosti, tako da je besedilo nerazumljivo in pesmi sploh ni mogoče prepoznati. Trak je bil digitaliziran, posnetki pesmi pa restavrirani in obdelani do tolikšne mere, da je bilo mogoče besedila prepoznati, jih ob pomoči tiskanih pesmaric vsebinsko rekonstruirati, nato pa pripraviti podrobnejše transkripcije glasbene in besedilne podobe. Urša Šivic (2019a: 63) je ocenila, da je tako približno število vseh posnetkov mrtvečih pesmi v Zvočnem arhivu GNI ZRC SAZU, upoštevajoč tudi rekonstruirane posnetke Franceta Cigana in tiste, ki so nastali pri projektnem terenskem delu do leta 2018, okoli 30, pri čemer niso vštete različice pesmi.

Rezultati projektних raziskav so bili večkrat javno predstavljeni, tako v predavanjih, referatih in kakor tudi z drugimi objavami. Eden najodmevnejših je bil tematski koncert GNI ZRC SAZU *Zajuckaj in zapoj: Ura je dvanájst odbila*, ki so ga sodelavci inštituta pripravili leta 2018. Takrat so bile na podlagi rezultatov projektne raziskovalnega dela javnosti (poleg drugih mrliških pesmi) prvič predstavljene nekatere mrtveče pesmi, prireditev pa je neposredno prenašal tudi nacionalni radio.

Projektna raziskava je pokazala, da je spomin na mrtveče pesmi v Prekmurju in Porabju ponekod še živ, v Porabju pa jih v okrnjeni obliki na pogrebnih občasno še vedno pojejo. Zato ima v porabski lokalni skupnosti posebno mesto pesemska zbirka *Poslušajte vsi ljudje* (Kozar 2011), ki je danes z objavljenimi štirimi mrtvečimi pesmimi v Porabju glavni vir za izvajanje tovrstnih pesmi. Tudi zgoščenka *Že spunjeno* (Ljudski ... 2006), ki jo je leta 2006 izdala skupina Ljudskih pevcev z Gornjega Senika, kaže na to, da se mrtveče pesmi pri njih še pojejo, saj so jih na zgoščenko uvrstili kar pet (več Šivic 2018: 64).

Rezultati raziskave so znova pokazali, kako pomembno je zagotoviti financiranje za raziskovanje, saj preučevanje dozdej razmeroma prezrtih mrtvečih pesmi v širšem kontekstu obrednih in nabožnih pesmi brez denarne podpore omenjenemu projektu ne bi bilo mogoče. Pokazalo se je tudi, da je treba raziskovanje v tej smeri nadaljevati in razširiti, saj lahko posamičen projekt, ki je bil v našem primeru časovno razmeroma kratek (tri leta), omogoči obravnavo izbrane tematike in rezultate le v omejenem obsegu. Projektne raziskave so raziskovalce že spodbudile k širšemu premisleku o obrednih, nabožnih in mrliških pesmih, ki se pogosto prepletajo z ljudskim izročilom. Nekaj tovrstnih razprav je predstavljenih v tem tematskem zvezku *Traditiones*.

⁶ Izvirni magnetofonski trak s posnetki je domnevno izgubljen.

REFERENCE

- Avsenik Nabergoj, Irena. 2019. Posebnosti judovskih žalostink in žalnih obredov v protijudovskem okolju. *Traditiones* 48 (2): 19–47. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480202>
- B. n. a. [1967?]. *Slovenska ljudska pesem: Dokumentarni posnetki glasbeno-narodopisnega instituta v Ljubljani*. Gramofonska plošča. Zagreb: Jugoton.
- Brozovič, Maruša. 2019. Smrt, vnebovzetje in vloga Božje Matere Marije v verski tradiciji ter slovenskih legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih. *Traditiones* 48 (2): 49–67. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480203>
- Dravec, Josip. 1957. *Glasbena folklor Prekmurja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Dela SAZU, 2. razr.: 11; ISN; 2).
- Kardoš, Janoš. 1929. *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*. Drügo vödánye. Murska Sobota: Prekmurska tiskarna.
- Klobčar, Marija. 2002. Štajerska slovesa – odsev družbene razslojenosti ali enakosti med ljudmi. *Traditiones* 31 (2): 7–22. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-KCYYTJDI>
- Klobčar, Marija, Peter Vendramin in Urša Šivic. 2010. *Spejvaj nama, Katica: Ljudske pesmi Prekmurja*. Zvočni CD. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kozar, Ciril (ur.). 2011. *Poslušajte vsi ljudje: Porabska pesmarica*. Gornji Senik: Državna slovenska samouprava.
- Kumer, Zmaga. 1963. Neznane vrednote: »Mrtveča« pesem iz Prekmurja. *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 5 (1): 1.
- Kumer, Zmaga (ur.). 1975. *Pesem slovenske dežele*. Maribor: Založba Obzorja.
- Kumer, Zmaga. 1997. Židje v slovenski ljudski pesmi. *Muzikološki zbornik* 33: 91–95.
- Kumer, Zmaga. 1999. *Zlati očenaš: Slovenski ljudski pasijon*. Ljubljana: Družina.
- Kumer, Zmaga (ur.). 2003. *Ena urca bo prišla: Mrliške pesmi na Slovenskem*. Ljubljana: Družina.
- Kunej, Drago. 2014. Gramofon v službi sakralne glasbe? *Muzikološki zbornik* 50 (2): 279–291. DOI: <https://doi.org/10.4312/mz.50.2.279-291>
- Kunej, Drago in Rebeka Kunej. 2016. *Glasba z obeh strani: Gramofonske plošče Matije Arka in Hoyer tria*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Rokodelski center Ribnica.
- Ljudski pevci Zveze Slovencev Gornji Senik. 2006. *Že spunjeno*. Zvočni CD [z dodatnim PDF gradivom na nosilcu]. Murska Sobota: Pokrajinski muzej Murska Sobota.
- Pisk, Marjeta. 2018. Zbirke »mrtvečih pesmi«: Iz rokopisnih v tiskane zbirke ali obratno? V: Urška Perenič in Aleksander Bjelčevič (ur.), *Starejši mediji slovenske književnosti: Rokopisi in tiski* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja; 37), 25–32. DOI: <https://doi.org/10.4312/Obdobja.37.25-32>
- Pisk, Marjeta. 2019. Rokopisne pesmarice – med religioznim in ljudskim. *Traditiones* 48 (2): 69–95. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480204>
- Prelovšek, Anita. 2019. Tradicija ljudskih pesmi v glasbi sodobnih pogrebnihi slovesnosti. *Traditiones* 48 (2): 97–112. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480205>
- Pšajd, Jelka. 2017. *Čez ta prag me bodo nesli, ko zatisnil bom oči: Smrtne šege in pogrebne prakse Pomurja in Porabja*. Murska Sobota: Pomurski muzej Murska Sobota.
- Richter, Pál. 2019. Organ Accompaniment Practices of Uneducated Cantors in Small Villages of the Carpathian Basin. *Traditiones* 48 (2): 133–147. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480207>

- Sijarto, Števan. 1796. *Mrtvecsne peszmi, stere szo szti sztári píszm vküp pobráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na szvetloszt dáne*. Szombotel: Sziesz Anton.
- SLP 3. 1992. *Slovenske ljudske pesmi: Tretja knjiga: Pripovedne pesmi*. Marko Terseglav (idr., ur.). Ljubljana: Slovenska matica.
- Šivic, Urša. 2019a. Mrtveče pesmi v porabsko-prekmurskem prostoru. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 59 (1): 59–69.
- Šivic, Urša. 2019b. Vloga ljudskih kantorjev in pogrebnih pevcev v prekmurskem in porabskem prostoru. *Traditiones* 48 (2): 113–131. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480206>
- Traditiones. 2014. Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU (1934–2014) / Institute of Ethnomusicology ZRC SAZU (1934–2014). *Traditiones* 43 (2). <https://ojs.zrc-sazu.si/traditiones/issue/view/GNI/showToc>.
- Weber, Jane. 2019. Charley Patton med sakralnim in profanim. *Traditiones* 48 (2): 149–180. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2019480208>

RITUAL, RELIGIOUS AND FUNERAL SONGS INTERWOVEN WITH THE FOLK TRADITION

The paper presents the research conducted as part of the Hungarian–Slovenian project Memory of Religion in Folk Music Archives and its results, especially in relation to the central research topic: dirges (Sln. mrtveče pesmi). The research was based on the assumption that the folk music tradition of the Prekmurje region and of the Slovenian minority in the Rába Valley, Hungary, has specific connections with the Hungarian tradition, and therefore religious and ritual songs in these culturally and historically connected border areas cannot be researched without in-depth collaboration of researchers and reciprocal scientific insights. On the basis of a detailed examination of the archival materials, a special type of ritual funeral songs, the dirges, were selected for focused research as they offered the best opportunity for collaborative research within the project, and also because the previous scientific research on these songs was scarce. The researchers used Slovenian archival manuscript and sound materials, comparative archival materials from the collaborating Hungarian partner and the materials collected during the field research conducted in Prekmurje and the Rába Valley.

An analysis of the archival materials revealed that the researchers of the ZRC SAZU Institute of Ethnomusicology had come across the dirges shortly after commencing field research in Prekmurje and the Rába Valley, for the first time in 1958. Due to how exceptional these songs are in the Slovenian territory and due to their special role in death-related customs and funeral rituals, the songs aroused the researchers' interest. Some of the songs were sound recorded and basic information about the location and the songs' role in funeral rituals were documented, less attention, however, was paid to the performers and the written sources used by them while singing. While individual dirges were subsequently published in folk song collections or on sound carriers, there were not researched or presented in any comprehensive way.

It was not until the research conducted as part of the project Memory of Religion in Folk Music Archives that some deeper insight into these songs was gained: the research included more detailed study of printed songbooks and songbook manuscripts used by cantors and funeral singers, an analysis of the basic characteristics of the dirges, as well as exploration of the role of cantors and singers in death-related customs and funeral rituals and liturgy. The project provided an opportunity for thematically focused field research, which proved to be particularly successful. It showed that people in some places of Prekmurje and the Rába Valley could still recall dirges and that in certain parts of the Rába Valley the songs were still occasionally performed at funerals, albeit in a fragmented form.

The research activities of the project also prompted the researchers to explore a broader context of the ritual, religious and funeral songs that are often interwoven with folk tradition. Thus, the paper also presents the findings revealed by the project work and some wider insights into the ritual, religious and funeral songs, as well as the way they are interwoven with folk tradition. Some of the findings are presented in this thematic issue of Traditiones.

Doc. dr. Drago Kunej, višji znanstveni sodelavec
ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut
Novi trg 2, 1000 Ljubljana, drago.kunej@zrc-sazu.si